

Použití směnky v praxi

JUDr. Josef Kotásek, Ph. D.

Právnická fakulta MU v Brně, Katedra obchodního práva

kotasek@law.muni.cz

1. Pohledávky zajištěné směnkou

Vzhledem ke vztahům, které jsou hospodářským základem směnky, vystupuje zpravidla směnka ve dvou podobách - buď jako platební nebo zajišťovací instrument. O tom, v jakém konkrétním postavení a funkci bude tento abstraktní cenný papír zapojen do smluvních vztahů, rozhoduje dohoda příslušných účastníků; v odborné literatuře je tradičně označována jako *směnečná smlouva*.

Z listiny samotné většinou nelze určení směnky a její vztah k závazkům ze smlouvy vůbec rozpoznat a pokud ano, např. jestliže směnka obsahuje doložku „*k zajištění pohledávky ze smlouvy o úvěru ze dne ...*“, nevylučuje to (byť to není dvakrát pravděpodobné a vzhledem k námitkám dlužníka ani rozumné), že účastníci nakonec použijí směnku jinak. S tím, jak směnka obíhá, se pochopitelně může funkce konkrétní směnky postupně měnit. Listinu, kterou původní účastníci použili jako zajišťovací nástroj, může další nabyvatel podle směnečné smlouvy s novým majitelem využít jako nástroj platební nebo pouze jako předmět obchodu. To stejné se týká i jednotlivých prohlášení na směnce – každý účastník jimi může sledovat jiné cíle a jinak může směnečné závazky vztahovat k závazkům obecným.

§ 1 Platební směnky

U placení s využitím směnky přichází v úvahu dvě varianty: *placení směnkou* a *placení prostřednictvím směnky*. V prvním případě vystupuje směnka jako zvláštní soukromé platidlo, ve druhém je pouze nástrojem placení.

1. Směnka jako platidlo - placení směnkou

Dohodnou-li si strany placení směnkou (v odborné literatuře se někdy hovoří o směnce dané *pro soluto*) jde o faktickou směnu směnky oproti plnění ze smlouvy. K okamžiku předání směnky věřiteli dochází *k zániku závazku, který je důvodem příslušného směnečného závazku* (tzv. kauzálního vztahu). Další vztahy mezi dotčenými stranami mají v zásadě čistě směnečný charakter. Směnka zde plní podobné funkce jako peníze.

V podobě této - svého druhu - privativní novace se směnka u nás využívá poměrně zřídka a v případě pochybností je tak třeba mít spíše za to, že účastníci *placení směnkou* nezamýšleli. Směnka představuje pouhý pokus o skutečné placení, nikoliv placení samotné - a proto je pochopitelné, že věřitel se bude jen nerad vzdávat obecně-právní pohledávky.

2. Směnka jako nástroj placení - placení prostřednictvím směnky

Druhou a v praxi daleko častější variantu platební směnky proto představuje *placení prostřednictvím směnky* (směnka vydaná *pro solvendo*). U placení prostřednictvím směnky nedochází k zániku povinnosti z kauzálního vztahu a tato pohledávka tak trvá i nadále. Souběžně je k ní dohodou zakládán směnečný závazek s tím, že zaplacení směnky (i eventuálnímu dalšímu nabyvateli, na kterého byla směnka v mezidobí převedena) bude současně splněním závazku vyplývajícího z kauzálního vztahu.

To ovšem neznamená, že dlužník ze směnky a současně z kauzálního vztahu musí plnit „dvakrát“ (viděno z hlediska hospodářského, z pohledu právního jde samozřejmě o dva samostatné tituly). Ochranu dlužníkům před „duplicitním“ placením poskytuje do jisté míry obchodní zákoník v § 334. Pro obchodní závazkové vztahy se zde stanoví, že pokud bylo dohodnuto placení prostřednictvím směnky, je *věřitel oprávněn požadovat na dlužníkovi splnění závazku ze smlouvy, jen když nemůže dosáhnout jeho splnění ze směnky.*

§ 2 Zajišťovací směnka

Směnku lze použít také jako určitou formu jistoty. Právě v této poměrně pasivní, jednoduché a v podstatě pramálo invenční podobě se u nás směnka objevuje nejčastěji. Zajišťovací směnka má být použita věřitelem jen tehdy, když není řádně a včas splněn závazek z kauzálního vztahu.

Pokud věřitel směnku převede (indosuje) v rozporu s účelem zajišťovací směnky (např. po řádném splnění kauzálního závazku), ocitá se ovšem dlužník v poměrně neradostné situaci. Nový nabyvatel směnky může uplatnit své právo tak, jak vyplývá přímo z listiny a – s výhradou nechráněného nabytí směnky (viz k tomu zejména § 17 a § 20 ZSŠ) – nemusí brát ohledy na námitky dlužníka o zneužití zajišťovací směnky. V praxi se proto často v textu zajišťovacích směnek objevují rektadolozky výstavce (nejčastěji ve znění „nikoliv na řad“), které uvedenému nebezpečí mohou do značné míry předejít.

V odborné literatuře (a také v praxi) je v poslední době směšována platební a zajišťovací funkce směnky, když je ustanovení § 334 ObchZ, které se týká pouze placení prostřednictvím směnky, vztahováno také na směnky zajišťovací. Uvedené stanovisko nelze považovat za správné.

Rozdíl mezi zajišťovací směnkou a směnkou, která je nástrojem placení, je dán jejich podstatou: placení prostřednictvím směnky je účastníky zamýšleno již od počátku jako chtěná a žádoucí konsekvence vystavení směnky a jejího převzetí věřitelem. Naproti tomu zajišťovací směnka za ideálního běhu okolností (tj. pokud dlužník dostojí svému závazku ze smlouvy) vůbec být použita nemá. Teprve při nesplnění obecného závazku nastupuje věřitel se svými směnečnými právy. Směnka je zde proto potenciální hrozbou, která v ideálním případě odpadne, nikoliv předem sjednaným platebním instrumentem, z něhož hledá věřitel uspokojení primárně.

Z toho plyne, že ustanovení § 334 obchodního zákoníku se na zajišťovací směnky vztahovat nemůže. Opačné pojetí by v mnoha případech prakticky vedlo ke zcela absurdnímu a neúnosnému závěru: podle § 334 ObchZ věřitel nemůže žádat plnění podle smlouvy a musí hledat uspokojení ze směnky, ovšem podle dohody s dlužníkem o zajišťovací směnce může uplatnit práva ze směnky právě až poté, co nebylo splněno podle smlouvy.

2. Použití směnky v souvislosti se spotřebitelskými úvěry

Před schválením již zmíněného zákona o spotřebitelských úvěrech byla předmětem diskusí otázka, zda regulovat použití směnky ve vztazích mezi poskytovatelem úvěru a spotřebitelem. Zastánci protektivních opatření mohli argumentovat také tím, že na adekvátní ochranu spotřebitele před směnkou u spotřebitelských úvěrů pamatuje evropská směrnice 87/102/EEC o sblížení zákonů a dalších právních a správních předpisů týkajících se spotřebitelského úvěru. V textu směrnice se konkrétně uvádí, že "ty členské státy, které v souvislosti se smlouvou o poskytnutí úvěru umožňují spotřebiteli: (a) provádět platby směnkami včetně vlastních směnek; (b) poskytovat záruky pomocí směnek včetně vlastních směnek a šeků, musí zajistit, aby spotřebitel byl přiměřeně chráněn, když k těmto účelům používá uvedené nástroje". Direktiva v souvislosti se spotřebitelskými úvěry nepožaduje úplný zákaz směnek a šeků (i taková přísnější varianta je ale samozřejmě možná), trvá pouze na adekvátní ochraně spotřebitele.

Uvedené ustanovení bylo implementováno ustanovením § 12 zákona o spotřebitelských úvěrech. Podle uvedeného ustanovení „*splácí-li spotřebitel spotřebitelský úvěr prostřednictvím směnky nebo šeku nebo zajišťuje-li jimi jeho splacení, musí si věřitel počínat tak, aby byla zachována všechna práva spotřebitele, která vyplývají ze smlouvy o poskytnutí spotřebitelského úvěru*“.

Použití směnky jako platebního¹ či zajišťovacího instrumentu u spotřebitelského úvěru, a to i případně jen pro část pohledávky ze spotřebitelského úvěru, zákon ale v zásadě nebrání, pouze stanoví, že směnka by neměla být nástrojem k obcházení ochranných zákonných opatření.

Zákon dopadá na veškerá prohlášení, která jsou předpokladem vzniku směnečného závazku. Může jít o podpis výstavce (vlastní i cizí směnky), akceptanta, avala, indosanta nebo dokonce čestného příjemce. Z platebních směnek přitom zákon pamatuje pouze na variantu placení prostřednictvím směnky - vycházejí zřejmě z toho, že placením směnkou (směnkou vydanou *pro soluto*) byl již platební závazek dlužníka beztak uhrazen. Pokud se proto v dalším textu hovoří o použití směnky, má se tím na mysli placení prostřednictvím směnky a zajištění směnkou, ledaže z kontextu vyplývá něco jiného.

Naše úprava, kterou lze ve srovnání s ostatními evropskými úpravami považovat za minimalistickou², se omezuje na stanovení speciální prevenční povinnosti věřitele, který je nucen počínat si tak, aby při použití směnky „byla zachována veškerá práva spotřebitele, která vyplývají ze smlouvy o poskytnutí spotřebitelského úvěru“.

Český zákonodárce se při implementaci směrnice nevyhnul určitým systémovým nedostatkům. Zákon o spotřebitelských úvěrech se podle § 1 odst. 2 nevztahuje na všechny druhy spotřebitelských úvěrů, mj. na ty úvěry, jejichž splatnost nepřesahuje 3 měsíce nebo pokud jsou splatné nejvýše ve 4 splátkách ve lhůtě do 12 měsíců - srov. písm. f) citovaného ustanovení.

¹ Jde o placení prostřednictvím směnky.

² V podrobnostech k této problematice Kotásek, J.: Funkce směnky a její použití u spotřebitelských úvěrů, OP č. 2/2002.

Nedostatek nové úpravy lze demonstrovat na následujícím příkladě: Pokud poskytovatel úvěru (např. prodejce spotřební elektroniky) dohodne se spotřebitelem, že zapláceno bude ve dvanácti měsíčních splátkách po 500,- Kč, půjde o spotřebitelský úvěr na který dopadá i ustanovení o směnkách v § 12 zákona.

Jinak tomu bude ale v případě, kdy stejný spotřebitel bude platit např. za luxusní audiosoupravu ve čtyřech měsíčních splátkách po 60.000,- Kč. Zde nejde o spotřebitelský úvěr, na který se vztahuje náš zákon o spotřebitelských úvěrech, což znamená, že ustanovení § 12 o směnkách, jakkoli jde o minimalistické řešení, na tyto případy aplikovat nelze. Újma, která hrozí spotřebiteli např. při zneužití zajišťovací směnky v druhém případě, je přitom znatelně vyšší než-li v případě prvním.

Určité výhrady se v praxi jistě brzy objeví také k samotnému ustanovení § 12 zákona. Vzhledem k tomu, že dozor nad dodržováním zákona byl svěřen České obchodní inspekci (srov. § 13 citovaného zákona), může být vcelku oprávněně namítáno, že poskytovatelé úvěrů (a koneckonců ani Česká obchodní inspekce) nemají jasné vodítko pro to, jak lze u spotřebitelských úvěrů směnku k platebním nebo zajišťovacím účelům použít.

Čerpáno z následujících publikací:

Kotásek, J.: Úvod do směnečného práva, Brno, Masarykova univerzita 2002

Kotásek, J., Pokorná, J., Raban, P. a kol.: Kurs obchodního práva, Právo cenných papírů, Praha, C. H. Beck 2003